

De blauwdruk van de Apartheid

Hoe de Tweede Boerenoorlog identiteit en rassenscheiding heeft vormgegeven in Zuid-Afrika

Naam: Tom Draaijer
Studentnummer: 6258867
Adres: Van Riebeeckstraat 26BS, Utrecht
Email-adres: tomdraaijer@icloud.com
Opdracht: Ges-Eindwerkstuk BA (GE3V14054)
Datum: 22-1-2021
Docent: Erik de Lange
Woorden: 7998

Samenvatting

De Apartheid staat alom bekend als het symbool van de rassenscheiding in Zuid-Afrika, terwijl de Tweede Boerenoorlog zich veelal in de obscuriteit bevindt. Opvallend, aangezien de Tweede Boerenoorlog het fundament van het Apartheidsregime is en het conflict het hedendaagse Zuid-Afrika nog steeds beïnvloedt. Deze scriptie onderzoekt de invloed van de geweldsomslag in de Tweede Boerenoorlog op raciale en nationale identiteit in Zuid-Afrika van 1899 tot 1913, een onderwerp dat pas na het einde van het kolonialisme en de Apartheid is opgepakt door historici.

Halverwege 1900 sloeg de Boerenoorlog om van een conventionele oorlog naar een guerrillaoorlog. Deze overgang in oorlogsvoering veranderde ook de geweldsvormen. De Engelse counter-guerrillatactieken met de verschroeiende aarde, interneringskampen en blokhuisen hadden blijvende gevolgen voor de Boerse samenleving en resulteerden in het volledig tot wasdom komen van het Afrikanernationalisme. Tegelijkertijd emancipeerde de zwarte bevolking door de toenemende participatie in de guerrillafase en ontstond hieruit het zwart nationalisme. Om de Boeren na de oorlog te binden in een gezamenlijk bestuur, gebruikten de Engelsen het wit nationalisme als natievormingsinstrument. De door het guerrillageweld verhardde anti-Britse Afrikanernationalisme werd zo onklaar gemaakt, doordat de Engelsen inspeelden op de eeuwenoude Boerse angst voor zwarte dominantie. Uit dit beleid ontsproot steeds verdere segregatie en uiteindelijk het Apartheidsregime. Raciale en nationale identiteit raakten nog meer verweven in Zuid-Afrika en de grenslijn tussen wit en zwart verhardde, wat tot op de dag van vandaag doorwerkt.

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Hoofdstuk 1: De historische achtergrond	6
§1.1 Het begin van de ‘Europese Kaap’	6
§1.2 Engelse bemoeienis en de Eerste Boerenoorlog	7
§1.3 Botsende identiteiten als kiem van het conflict	8
§1.4 De conventionele fase (11 oktober 1899-28 februari 1900)	9
§1.5 Conclusie	11
Hoofdstuk 2: De omslag van oorlogsvoering en geweld	12
§2.1 De guerrillaoorlogsvoering van de Boeren	12
§2.2 De Britse reactie.....	13
§2.3 De zwarte bevolking.....	16
§2.4 Conclusie	19
Hoofdstuk 3: De gevolgen van het geweld.....	20
§3.1 De Boerse identiteit	20
§3.2 Engelse verzoening	22
§3.3 De zwarte emancipatie	24
§3.4 Conclusie	26
Conclusie.....	28
Literatuurlijst	31

Inleiding

De aanzuigende kracht van de Zuid-Afrikaanse geschiedenis voor de Nederlandstalige lezer is te verklaren door de Nederlandse connectie die men in het onderwerp vindt, of er in legt. Het is al meer een eeuw geleden toen het Nederlandse volk in de hoogtijdagen van haar nationalisme ‘de neven in Zuid-Afrika’ fanatiek aanmoedigde in hun heroïsche strijd. De Boeren, ook wel Afrikaners genoemd, waren veelal afstammelingen van Nederlandse kolonisten die zich vanaf 1652 in navolging van Jan van Riebeeck hadden gevestigd. Mede door het succes van de Eerste Boerenoorlog en het veelbelovende begin van de Tweede Boerenoorlog, werden de vergeten familieleden omarmd in Nederland. De snel opgebloeide liefde raakte net zo snel weer bekoeld, toen de Boeren na drie jaar bittere oorlogsvoering zich gewonnen moesten geven aan het Britse Rijk.¹ Weldra werden onze ‘stamgenoten’ weer vergeten en is mijn huidige adres aan de Van Riebeeckstraat een van de weinige tastbare overblijfselen van dit conflict in Nederland. De erfenis van het conflict bleek echter in Zuid-Afrika veel ingrijpender en aanhoudender: het imperialistische conflict van het Britse Rijk tussen de Boerse staten Transvaal en Oranje Vrijstaat zou uiteindelijk het Apartheidsregime voortbrengen.

Het conflict begon in 1899 als een conventionele oorlog, waarna het zich vanaf maart 1900 geleidelijk ontwikkelde tot een guerrillaoorlog. De verandering naar een guerrillaoorlog zorgde voor een geweldsomslag die de gehele Boerse bevolking hard trof. Deze omslag had ook verre gaande gevolgen voor de rol van nationale en raciale identiteit in de Zuid-Afrikaanse samenleving. Uit de recente reacties op de boerderijmoorden in Zuid-Afrika – de moorden op veelal witte boeren in het post-apartheidstijdperk en de vermeende connectie met landonteigeningen – blijkt dat dit nog niet aan relevantie heeft ingeboet. Hierbij werden leuzen als het ‘swart gevaar’ en ‘kill the Boer’ veelvuldig gebruikt.² Het in de Boerenoorlog toegepaste geweld heeft een grote rol gespeeld in het ontstaan van deze problemen en daarom luidt mijn hoofdvraag:

---

¹ Martin Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 13-15.

² Niels Posthumus, ‘De aloude apartheidsangst voor het ‘swart gevaar’ herleeft’ (versie 4 juni 2019), <https://www.trouw.nl/nieuws/de-aloude-apartheidsangst-voor-het-swart-gevaar-herleeft~bc472c0e/> (12 december 2020).

Welke invloed had het veranderende geweld in de Tweede Boerenoorlog (1899-1902) op nationale en raciale identiteit in Zuid-Afrika van 1899 tot 1913?

Hoewel het conflict al meer dan een eeuw geleden plaatsvond, zijn er pas vrij recent veranderingen in de historiografie. Bill Nasson stelt dat het einde van het kolonialisme en de Apartheid zorgden voor een sociale en politieke context waarin een meer fluïde bedrijving van de Zuid-Afrikaanse geschiedenis mogelijk werd. Er konden zo nieuwe analyses gemaakt worden over thema's als gender en de constructie van nationale identiteit.³ Volgens Stephen Miller werden mythen zoals 'the white man's war' – dat beide partijen overeengekomen waren het conflict raciaal te beperken en de zwarte bevolking geen rol speelde – en het 'gentlemen' karakter van de oorlog pas in de jaren tachtig ontkracht door Peter Warwick en Bill Nasson.⁴ Hierdoor is het pas vrij recent mogelijk om de invloed van het guerrillageweld op nationale en raciale identiteit te onderzoeken, waar dit onderzoek aan bijdraagt.

Deze scriptie biedt een unieke bijdrage aan het historiografische debat doordat de geweldsomslag centraal staat in de ontwikkeling van het Afrikanernationalisme en de Apartheid. Fransjohan Pretorius stelt er onenigheid is binnen het debat over de oorsprong, opkomst en reikwijdte van het Afrikanernationalisme, maar dat het nationalisme duidelijk verbonden is met het Engelse imperialisme.⁵ In tegenstelling tot F. A. van Jaarsveld, die betoogt dat het diepgewortelde nationalisme ontstond in de jaren 1880 tot 1881 gedurende de Eerste Boerenoorlog, betoog ik dat gedurende de Tweede Boerenoorlog het nationalisme een blijvend en verhard karakter kreeg.⁶ Dit is in lijn met Hermann Giliomee, die betoogt dat het Afrikanergevoel en anti-Britse sentiment weldra na de eerste oorlog verdwenen.⁷ Veel historici zoals G.H.L. Le May bevestigen dat het vernietigende Britse oorlogsbeleid tijdens de guerrillafase het Afrikanernationalisme heeft geïntensifieerd, maar laten na een analyse van dit proces

---

³ Bill Nasson, 'Waging Total War in South Africa: Some Centenary Writings on the Anglo-Boer War, 1899-1902', *Scientia Militaria, The Journal of Military History* 66 (2002) 3, 815.

⁴ Stephen M. Miller, 'Duty or Crime? Defining Acceptable Behavior in the British Army in South Africa, 1899-1902', *Journal of British Studies* 49 (2010) 2, 315-316.

⁵ Fransjohan Pretorius, *Historical Dictionaries of War, Revolution, and Civil Unrest*. Historical Dictionary of the Anglo-Boer War 36 (Plymouth 2009) 4.

⁶ F.A. van Jaarsveld, *Die Ontwaking van die Afrikaanse Nasionale Bewussyn: 1868-1881* (Johannesburg 1957) 170.

⁷ Hermann Giliomee, 'Western Cape Farmers and the Beginnings of Afrikaner Nationalism, 1870-1915', *Journal of Southern Africa Studies* 14 (1987) 1, 43.

te geven.⁸ Hierin ligt de waarde van het onderzoek naar de geweldsomslag, aangezien er zo inzicht verkregen wordt hoe de oorlogservaringen de verschillende bevolkingsgroepen en hun identiteit gevormd hebben. Daarnaast dient de Boerenoorlog als ideale casestudy voor de dieperliggende relaties tussen geweld, raciale identiteit, guerrilla en natievorming.

Guerrillaspecialist Walter Laqueur benadrukt dat patriottische elementen zoals nationale eenheid en discriminatie van etnische minderheden kenmerkend zijn voor guerrillaoorlogsvoering.⁹ Geheel in de lijn van Laqueur ziet Pretorius dat de guerrillaoorlogsvoering het Afrikanernationalisme heeft versterkt. Tot halverwege 1900 was er slechts oppervlakkig nationalisme en de collectieve mentaliteit veranderde pas door het guerrillageweld.¹⁰ Ook na de oorlog bleef het geweld belangrijk voor de Afrikaneridentiteit, zoals Nasson stelt: 'a war of arms was to continue as a war of words for those for whom the Anglo-Boer war became a crucial building-block of a nationalist Afrikaner history, "a myth of national origin".'¹¹

Bossenbroek stelt dat beide partijen de oorlog begonnen met hulp van de zwarte bevolking, maar vanaf de guerrillafase het aantal niet-witte hulpkrachten bij de Boeren afnam en bij de Britten juist toenam.¹² Hierbij speelde volgens Nasson de Boerse overtuiging mee dat onderdrukking van de Afrikaanse bevolking essentieel was voor het Boerse voortbestaan: 'fear that they would become in the long run the predominating political factor (...) was the cardinal principle in South African politics.'¹³ André Wessels betoogt dat het Britse counter-guerrillageweld een Boers oorlogstrauma veroorzaakte en daarmee een agressief Afrikanernationalisme stimuleerde. Het trauma genereerde de angst van niet-Afrikaner dominantie met het Apartheidsregime als overreactie op dit onveiligheidsgevoel.¹⁴ De angst voor Britse overheersing werd namelijk na de oorlog

---

⁸ G.H.L. Le May, *The Afrikaners: An Historical Interpretation* (Cambridge 1995) 125.

⁹ Walter Laqueur, *Guerrilla: A Historical and Critical Study* (Londen 1977) 398-399.

¹⁰ Fransjohan Pretorius, 'Afrikaner Nationalism and the Burgher on Commando', in: Greg Cuthbertson, Albert Grundlingh en Mary-Lynn Suttie (red.), *Writing a Wider War: Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Ohio 2002) 68-69.

¹¹ Bill Nasson, *The War for South Africa: The Anglo-Boer War 1899-1902* (Cape Town 2010) 285.

¹² Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 16.

¹³ Nasson, *The War for South Africa*, 67.

¹⁴ André Wessels, 'The Anglo-Boer War (1899-1902) and its Traumatic Consequences', in: Pumla Gobodo-Madikizela (red.), *Breaking Intergenerational Cycles of Repetition: A Global Dialogue on Historical Trauma and Memory* (Berlin 2016) 167.

vervangen door angst voor zwarte overheersing.¹⁵ Naar mijn mening klopt dit in zoverre, dat de al bestaande 'swarte angst' en raciale identiteit werden gestimuleerd voor verzoening tussen de Afrikaners en Britten. Anthony H. Marx stelt dat de Zuid-Afrikaanse staat hiervoor het wit nationalisme omarmde, om zo het witte bevolkingsconflict op te lossen.¹⁶ Dit legde de nadruk op raciale identiteit en eenheid, ras werd dus door de politieke elite als instrument voor natievorming gebruikt: "The price of unity and conciliation was the institutionalization of white supremacy."¹⁷

Het conflict zal worden bestudeerd door middel van concepten als guerrillaoorlogsvoering, natievorming en identiteit, waarbij de toepassing van geweld centraal zal staan. Hierbij wordt secundaire literatuur over de Boerenoorlog gekoppeld aan primaire bronnen zoals brievenwisselingen, dagboeken, en foto's, afkomstig uit het archief van het Zuid-Afrikahuis in Amsterdam en het door Karel Schoeman gebundelde boek *Witness To War* uit de South African Library. De secundaire literatuur zal een betere inschatting geven van de schaal en toepassing van de geweldsvormen, terwijl de primaire bronnen de persoonlijke beleving beter kunnen vangen. Er worden bronnen van de Britse, Boerse en Afrikaanse zijde onderzocht. Echter Cuthbertson, Grundlingh en Suttie stippen terecht aan dat geschreven, niet-witte bronnen schaars zijn en de toepassing van 'oral history' haast onmogelijk is door een eeuwenlang hiaat.¹⁸ Om ook de niet-witte bevolking een stem te geven, wordt gebruik gemaakt van hun boek *Writing a Wider War: Rethinking Gender, Race and Identity in the South African War, 1899-1902*.

Hoofdstuk 1 zal de historische achtergrond van het conflict geven en het verloop ervan tot en met de conventionele fase van de oorlog. Vervolgens zal hoofdstuk 2 de omslag naar de guerrillafase beschrijven en de daarmee gepaarde veranderingen in geweldsvormen. Daarna zal hoofdstuk 3 de gevolgen van die geweldsomslag en de nasleep van het conflict bespreken, waar de nadruk met name ligt op nationale en raciale identiteit.

---

¹⁵ Wessels, 'Traumatic Consequences', 171.

¹⁶ Anthony W. Marx, *Making Race and Nation* (Cambridge 1998) 2.

¹⁷ Marx, *Making race and nation*, 91.

¹⁸ Greg Cuthbertson, Albert Grundlingh en Mary-Lynn Suttie (red.), *Writing a Wider War: Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Ohio 2002) 9.

Hoofdstuk 1: De historische achtergrond

“This remote corner (...) charms me more than the refinements of European civilization.” Johannes de Grevenbroek, van 1684 tot 1694 de secretaris van het lokale bestuur, beschrijft de eerste jaren van de Kaapkolonie.¹⁹ De verfijnde Europese samenleving van de Grevenbroek zou echter in de eeuwen hierna steeds meer vat krijgen op Zuid-Afrika, onder meer met het imperialisme en racisme. In dit hoofdstuk worden de Boerenoorlog en de verwevenheid van raciale en nationale identiteit in een wijder geschiedkundig perspectief geplaatst. Met de kolonisering als begin en de conventionele fase van de Boerenoorlog als einde, demonstreert de historische achtergrond dat deze onderwerpen al eeuwen meespeelden en pas in de Boerenoorlog tot volledige ontwaking kwamen.

§1.1 Het begin van de ‘Europese Kaap’

De Europese inmenging in Zuid-Afrika begon met de stichting van een verversingsstation in het hedendaagse Kaapstad door de VOC in 1652. De late Europese vestiging op de strategische locatie komt waarschijnlijk door de negatieve verslagen, zo beschrijft een Nederlandse matroos in 1595 de Khoikhoi: “They are ugly of countenance (...) and looks like that of a thief (...) they must be man-eaters.”²⁰ De schipbreuk van De Hearlem in 1647 zorgde voor een omslag in dit beeld. De overlevenden hadden meer dan een jaar positief samengewerkt met de Khoikhoi en dit overtuigde de Heren Zeventien om zich onder leiding van Jan van Riebeeck te vestigen.²¹ Al in het begin van de nederzetting nam raciale identiteit een belangrijke plaats in: ‘a slaveholding mentality remained the wellspring of white supremacist thought and action long after institution’.²² In 1657 kregen de eerste kolonisten toestemming om een boerderij te beginnen buiten de nederzetting als ‘vrije Burghers’. Door Le May worden zij bestempeld als de voorouders van de Boeren en zij vertrokken vanwege ongunstige handel en schulden naar het binnenland.²³ De grensoorlogen met Afrikaanse volkeren en de aanwezige slaven

---

¹⁹ Hermann Giliomee, *The Afrikaners: Biography of a People*, (Cape Town 2003) 4.

²⁰ Le May, *The Afrikaners*, 12.

²¹ Ibidem, 12.

²² Ibidem, 16.

²³ Ibidem, 18.

voedden onder hen de angst dat 'de witte man in de zee gejaagd wordt': 'The Boers (...) always remained sceptical of a pan-African combination against them.'²⁴

De inlijving van de Kaapkolonie door de Engelsen in 1815 betekende een verdrukking van de Boerse identiteit door de Engelse taal en de toestroom van Engelse immigranten. Het Kaapse liberalisme en het voor de wet gelijkstellen van vrije personen van kleur met Europeanen, waarvan 'Ordinance 50' uit 1828 de fundering was, was voor de Boeren de druppel: ze konden de gelijkstelling tussen wit en zwart wellicht niet voorkomen in de Kaapkolonie, maar in een eigen land kon dit wel.²⁵ Zo begonnen vijftienduizend mensen in de jaren 1830 aan de Grote Trek en na de Slag bij Bloedrivier op 16 december 1838 tegen de Zoeloes, vestigden zij de Republiek Natalia.²⁶ De Boerenrepubliek baardde de Engelsen zorgen doordat de veilige zeeroute naar Azië bedreigd werd, hierom annexeerden zij de Republiek Natalia in 1843. Het hernieuwde Britse gezag deed de Boeren weer verder migreren en zij stichtten in 1852 de Zuid-Afrikaanse Republiek, ofwel Transvaal, en in 1854 Oranje Vrijstaat.²⁷

§1.2 Engelse bemoeienis en de Eerste Boerenoorlog

Pas in de jaren zeventig van de negentiende eeuw werd de Britse belangstelling voor de onafhankelijke Boerenrepublieken door drie gebeurtenissen weer aangezwengeld. De eerste gebeurtenis was de diamantvondst in 1870.²⁸ Ten tweede waren er de Transvaalse ambities voor een verbinding naar zee door middel van een spoorlijn via het Portugese Mozambique. De diplomatieke en financiële steun die hiervoor in Europa bemachtigd werd, verontrustte de Engelsen.²⁹ Ten derde voerde de nieuwe regering-Disraeli in Londen een gecentraliseerd en territoriaal imperialistisch beleid. Net zoals in Canada moest er een federatief bestuur in Zuid-Afrika komen en zochten de Engelsen een gelegenheid om Transvaal te annexeren.³⁰

---

²⁴ Ibidem, 37.

²⁵ Ibidem, 43-44.

²⁶ Ibidem, 49.

²⁷ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 61.

²⁸ Ibidem, 63.

²⁹ Le May, *The Afrikaners*, 57.

³⁰ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 63.

Het financiële wanbeleid en het militaire verlies tegen het Afrikaanse buurvolk de Pedi in 1876 verlamden de Boeren. Zo waren de Engelsen in staat om met vijftig politiemannen Transvaal te annexeren in 1877.³¹ De Engelse overheersing bleek van korte duur. Op 16 december 1880, de herdenkingsdag van de Slag bij Bloedrivier, ontvingen de Engelsen een Boers ultimatum: "Overhandig de staat binnen achtenveertig uur."³² Voor het eerst stonden de twee witte bevolkingsgroepen tegenover elkaar, intimidatie werd nu vervangen door oorlog. De Eerste Boerenoorlog werd in ruim twee maanden en vier veldslagen uitgevochten. Zelfoverschatting en tactische blunders zorgden ervoor dat de Engelsen het onderspit dolven en kozen voor de-escalatie in Zuid-Afrika door vrede te sluiten.³³

§1.3 Botsende identiteiten als kiem van het conflict

George W. van Siclen vatte het gevoel onder de Boeren goed samen in zijn petitie aan de Amerikaanse President William McKinley op 11 september 1899: 'England is manufacturing pretexts to again rob the Boers of their country, since the latter has been discovered to contain the greatest gold fields and diamond mines in the world.'³⁴ Waar de meeste historici naar de economische factoren wijzen en de brief van Siclen die heersende opvatting vertegenwoordigt, daar zie ik net zoals André Wessels eerder de culminatie tussen het Brits imperialisme en Afrikanernationalisme als oorzaak.³⁵ Ook Le May is hiervan overtuigd, zo moest volgens Sir Alfred Milner, de Engelse gouverneur van Zuid-Afrika sinds 1897, het anti-Britse Afrikanerdom snel beëindigd worden: "What we are committed to is the stamping out of a national movement which we have allowed to grow up in the last twenty years".³⁶

De opmaat van de oorlog begon op 28 december 1895 met de Jameson Raid. De Engelsen wilden met de Raid een staatsgreep plegen op Transvaal met behulp van niet-Boerse migranten, de Uitlanders. Toen de stofwolken van de invasie waren

---

³¹ Ibidem, 64.

³² Le May, *The Afrikaners*, 86.

³³ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 66.

³⁴ Archief Zuid-Afrikahuis, Amsterdam, nr. 046 Archief van de Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging (NZAV) 1881-2015, inventarisnummer 1126, Stukken betreffende een adres aan het Britse volk: circulaires, reacties op het adres, correspondentie daarover, 1899.

³⁵ Wessels, 'Traumatic Consequences', 162.

³⁶ Le May, *The Afrikaners*, 110.

opgetrokken, werd duidelijk dat het een debacle was geworden door de knullige uitvoering en de afwezige Uitlanders.³⁷ De Boeren zagen door de Raid in dat oorlog op termijn onvermijdelijk was. Het Britse handelen stimuleerde het Afrikanernationalisme, wat resulteerde in een militair verbond tussen Transvaal en Vrijstaat in 1897 en de bewapening van de Boerenrepublieken.³⁸ In de zomer van 1899 liepen de vredesbesprekingen in Londen spaak door de steeds veeleisendere Engelsen. Paul Kruger, de president van Transvaal, merkte tegen Milner op: “It is our country you want”.³⁹ De Britten haalden overzeese versterkingen en beide partijen mobiliseerden zich in deze maanden. Op 9 oktober 1899 stuurde de Transvaals regering een ultimatum voor de Engelse terugtrekking, wat kortaf werd afgewezen: ‘The conditions demanded by the Government of the South African Republic are such as Her Majesty’s Government deem it impossible to discuss.’⁴⁰ Vrijstaat eerde het bondgenootschap en voegde zich bij de Transvaalse oorlogsverklaring, zo begon op 11 oktober 1899 de Tweede Boerenoorlog.⁴¹

§1.4 De conventionele fase (11 oktober 1899-28 februari 1900)

Normaal gesproken wordt de oorlog verdeeld in twee fasen: de conventionele fase, van 11 oktober 1899 tot 27 augustus 1900, en de guerrillafase, van september 1900 tot het einde van de oorlog op 31 mei 1902. In navolging van de historicus Pretorius, gespecialiseerd in het guerrillageweld van de Boerenoorlog, wordt hier een derde fase aan toegevoegd: de overgangsfase van maart tot augustus 1900, waarin zich karakteristieken van beide oorlogsvoeringen bevinden.⁴² Aangezien er vanaf maart 1900 al guerrillatactieken werden toegepast en het geweld toen geleidelijk veranderde, wordt de overgangsfase bij de geweldsomslag in hoofdstuk 2 behandeld.

---

³⁷ Pretorius, ‘Historical Dictionary of the Anglo-Boer War’, 382.

³⁸ Fransjohan Pretorius, ‘Everyone’s war: The Anglo-Boer war (1899-1902)’, in: Fransjohan Pretorius (red.), *A history of South Africa: From the Distant Past to the Present Day* (Pretoria 2014) 241.

³⁹ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 185.

⁴⁰ Archief Zuid-Afrikahuis, Amsterdam, nr. 002 Archief van het Perskantoor van het Algemeen Nederlandsch Verbond 1898-1911, inventarisnummer 25, betreffende telegrammen tussen Sir Alfred Milner en mr. Chamberlain, 1899.

⁴¹ Fransjohan Pretorius, ‘The Second Anglo-Boer War: an Overview’, *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies* 30 (2002) 2, 111.

⁴² Pretorius, ‘The Second Anglo-Boer War: an Overview’, 111.

Vanaf oktober 1899 tot februari 1900 hadden de Boeren het initiatief en ging het ze voor de wind. Dit militaire succes had verschillende oorzaken. Ten eerste hadden de Boeren bij aanvang van de oorlog het numerieke overwicht met 35.000 soldaten tegenover 25.000 Britse militairen. Ten tweede waren ze ongeëvenaard mobiel doordat iedere Boer een paard bezat en daarmee infanterist en cavalerist tegelijk was. Als derde voordeel bezaten de Boeren de modernste vuurwapens ter wereld door de aankopen van de Boerenrepublieken na de Jameson Raid in 1895. Tenslotte waren de boeren bekend met het terrein en gewend aan het klimaat.⁴³ Zoals is te zien in figuur 1, voerden de Boeren op verschillende fronten oorlog en belegerden ze drie grote Engelse steden: Mafeking, Kimberley en Ladysmith. Daarnaast behaalden ze in de tweede week van december drie grote overwinningen in Colenso, Stormberg en Magersfontein. In Engeland zou dit bekend staan als 'the black week' en dit prestigeverlies veranderde de Engelse benadering van de oorlog.⁴⁴

Het leiderschap werd in januari 1900 overgenomen door de ervaren generaal Lord Roberts, er kwamen tienduizenden versterkingen en de Britten veranderden hun tactiek: de klassieke, frontale offensieven die de zelfverzekerde Britten zo vaak succes hadden bezorgd in hun koloniale oorlogen, werden vervangen door flanker manoeuvres en omtrekkende bewegingen. Vanaf 15 tot en met 28 februari werden alle drie de belegerde steden door de Engelsen ontzet en gaven twee grote Boerenlegers met 4,000 man zich over. Het ontzet van Ladysmith op 28 februari markeert het eindpunt van de conventionele fase.⁴⁵

Figuur 1: De Boeren belegerden op meerdere fronten tegelijk strategische steden en werden pas in februari teruggedrongen.

⁴³ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 220.

⁴⁴ Le May, *The Afrikaners*, 115.

⁴⁵ Pretorius, 'The Second Anglo-Boer War: an Overview', 114; Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 304.

§1.5 Conclusie

Dit hoofdstuk laat zien dat nationale en raciale identiteit al lang voor de Boerenoorlog de relaties tussen de bevolkingsgroepen beïnvloedden. De slavernij, de witte suprematie en de angst voor een pan-zwarte coalitie tegen de witte man waren al vanaf het begin aanwezig. Ook wordt de origine van de Boerse anti-Britse sentimenten verhelderd, de veelal Nederlandse Boeren voelden zich door de nieuwe Engelse overheersers steeds meer verdrukt in hun identiteit. Het Boerse nationalisme was ook verweven met raciale identiteit: de gelijkstelling van wit en zwart voor de wet met Ordinance 50 was het startschot om met de Grote Trek een onafhankelijke, raciale, Boerse staat te stichten. Dat het Britse imperialisme geen Afrikanernationalisme in Zuid-Afrika dulde, werd al duidelijk met de annexatie van Natal, de verovering van Transvaal, de Eerste Boerenoorlog en de Jameson Raid. Hoewel het begin van de Tweede Boerenoorlog voor de Boeren voorspoedig verliep, werd de Engelse overmacht weldra te groot en waren de Engelsen op conventionele wijze onmogelijk te bestrijden.

Hoofstuk 2: De omslag van oorlogsvoering en geweld

“A few examples only will be necessary and let us begin with De Wet’s farm.” Met deze woorden gaf Lord Roberts het bevel om de boerderij Roodepoort van Boerengeneraal Christiaan de Wet plat te branden. Op 16 juni 1900 was zijn levenswerk Roodeport niet meer dan een smeulende hoop as. Dit was dus de prijs voor zijn verzet en de Wet sprak na dit aanblik met een getergd gezicht: “Kom ons ry, daar’s werk om te doen!”⁴⁶

De boerderijbrand van Christiaan de Wet is exemplarisch voor de omslag van het toegepaste geweld in de guerrillafase. Op 13 maart en op 5 juni 1900 werden met Bloemfontein en Victoria de hoofdsteden van Vrijstaat en Transval veroverd, waarmee de oorlog naar Europese maatstaven was beëindigd. Echter eind maart 1900 begon Christiaan de Wet, de nieuwe leider van de Boerenguerrilla’s van Vrijstaat, met een bewegelijkere oorlogsstrategie.⁴⁷ De omslag naar de guerrillafase werd voltooid met de laatste conventionele slag op 27 augustus 1900 bij Bergendal.⁴⁸

In dit hoofdstuk zal aangetoond worden dat de kiem van de geweldsomslag veelal in de overgangsfase lag, om later in de guerrillafase vervolgens volledig tot wasdom te komen. Het is moeilijk om de onderwerpen chronologisch te behandelen, aangezien het tijdsverloop van de verschillende geweldstypen door elkaar lopen. Om het overzicht te behouden, zullen de onderwerpen thematisch worden ingedeeld. Eerst zal de ontwikkeling naar een guerrillaoorlog worden onderzocht, daarna het geweld van de Engelsen en tenslotte de rol van de zwarte bevolking.

§2.1 De guerrillaoorlogsvoering van de Boeren

Volgens guerrillaspecialist Walter Laqueur zijn veel guerrillabewegingen in de negentiende en twintigste eeuw gericht geweest tegen een buitenlandse bezetter, vaak na het verlies van het reguliere leger tegen een koloniale bezetter.⁴⁹ Ook bij de Boeren vond de definitieve omslag naar guerrillatactieken plaats na het verlies van het reguliere leger bij de Slag bij Bergendal tegen de imperialistische Engelsen. Laqueur stelt:

---

⁴⁶ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 388.

⁴⁷ Pretorius, ‘Everyone’s war’, 242.

⁴⁸ Pretorius, ‘The Second Anglo-Boer War: an Overview’, 116-117.

⁴⁹ Laqueur, *Guerrilla*, 395.

“Guerrilla warfare is a form of warfare by which the strategically weaker side assumes the tactical offensive in selected forms, times and places.”⁵⁰ Dit is precies wat de overgebleven Boerenguerrilla’s deden: ze vermeden grote gevechten, hinderden communicatie- en voorraadjnen, splitsten zich op in kleine groepen, vervingen defensieve gevechten voor aanvallen op geïsoleerde Britse regimenten en gebruikten hun mobiele vermogen om snel te verdwijnen.⁵¹

André Wessels en Bill Nasson stellen dat de Boerse guerrillatactiek een nieuw doel had: geen directe overwinning, maar militaire en economisch uitputting van de Britten om zo een gunstige vrede te sluiten.⁵² De nieuwe tactiek werd vanaf september volledig geïntegreerd en zorgde voor hernieuwd optimisme en soldatenwervingen.⁵³ Lord Kitchener beschreef op 8 december 1901 het Britse onvermogen om de mobiele Boeren tot beslissende slagen te dwingen:

been recognized by the enemy, a portion of them began to pass out of the threatened area (...) in their usual indefinite and undetectable fashion succeeded in drifting through the gaps (...) their accustomed ability in making use of it to effect their escape from the troops in touch with them.⁵⁴

§2.2 De Britse reactie

Roberts maakte in september 1900 duidelijk dat guerrillaoorlogsvoering een geweldsomslag met zich meebracht: “The means which I am compelled to adopt (...) are ruinous for the country and entail endless suffering on the burghers and their families, and the longer this guerrilla war continues, the more vigorously must they be enforced.”⁵⁵ Onder Roberts werden er al counter-guerrillatactieken toegepast, maar dit werd door zijn opvolger Lord Kitchener, vanaf 29 november 1900 de opperbevelhebber,

---

⁵⁰ Ibidem, 392.

⁵¹ Le May, *The Afrikaners*, 116.

⁵² André Wessels, ‘Boer Guerrilla and British Counterguerrilla operations in South Africa, 1899 to 1902’, *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies* 39 (2011) 2, 6; Nasson, *The War for South Africa*, 215.

⁵³ Pretorius, ‘The Second Anglo-Boer War: an Overview’, 118.

⁵⁴ Archief Zuid-Afrikahuis, Amsterdam, nr. 002 Archief van het Perskantoor van het Algemeen Nederlandsch Verbond 1898-1911, inventarisnummer 22, brieven, proclamaties, verslagen oorlogshandelingen Generaal Kitchener, 1901.

⁵⁵ Le May, *The Afrikaners*, 117.

verder ontwikkeld en geïntensifieerd.⁵⁶ Weliswaar had Kitchener bij zijn aantreden met 210,000 soldaten ten opzichte van de 34,000 Boerse guerrillastrijders het numerieke overwicht, er was meer nodig om de overwinning te behalen.⁵⁷ Het conventionele Britse leger moest zich transformeren naar een succesvolle counter-guerrillamacht, om zo de Boerse mobiliteit en het enorme oorlogsgebied te overzien. Kitchener paste hiervoor een driedelige strategie toe: de tactiek van de verschroeide aarde, interneringskampen en een systeem van verbonden blokhutten.⁵⁸

De tactiek van de verschroeide aarde behelsde het verbranden of opblazen van boerderijen en zelfs gehele nederzettingen.⁵⁹ Lord Roberts paste dit beleid al snel toe, op 9 januari 1900 werden al enkele boerderijen verbrand en wilde hij een voorbeeld stellen met de boerderij van De Wet op 16 juni 1900.⁶⁰ Vanaf juni en september 1900 intensifieerde Roberts dit beleid door te stellen dat op plaatsen waar communicatie- en voorraadjnen waren aangevallen, boerderijen mochten worden platgebrand. Dit interpreteerden Britse officieren als toestemming om naar believen te verbranden en als gevolg steeg vanaf september 1900 het aantal boerderijbranden explosief.⁶¹ Wat begon als represaillemaatregelen, werd een terreur van willekeur.⁶²

Hoewel Roberts het beleid begon, heeft Kitchener het op vernietigendere schaal toegepast. Het aantal boerderijenverbrandingen onder Roberts steekt schril af met zijn opvolger, namelijk 521 tegenover 30,000.⁶³ Hiermee werden ook 100,000 huizen van zwarte boerderijwerkers vernietigd. Daarnaast veranderde onder Kitchener het karakter van de verbrandingen.⁶⁴ Bij Roberts ging het om intimidatie, om zo de Boeren in de conventionele fase te doen overgeven. Kitcheners beleid was minder willekeurig en bestraffend van karakter: het was onderdeel van de strategie om de zwervende Boerenguerrilla's van levensmiddelen en steun te ontfeggen en tegelijk zijn eigen troepen te voeden.⁶⁵ Hij zag het militaire belang van de boerderijen: "Every farm is to

---

⁵⁶ Wessels, 'Boer Guerrilla and British Counter guerrilla', 12.

⁵⁷ Ibidem, 14.

⁵⁸ Pretorius, 'The Second Anglo-Boer War: an Overview', 120.

⁵⁹ Ibidem, 120.

⁶⁰ Wessels, 'Boer Guerrilla and British Counter guerrilla', 12.

⁶¹ Pretorius, 'Dictionary of the Anglo-Boer War', 104.

⁶² Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 414.

⁶³ Van Heyningen, *The Concentration Camps*, 58.

⁶⁴ Wessels, 'Boer Guerrilla and British Counter guerrilla', 12.

⁶⁵ Van Heyningen, *The Concentration Camps*, 58.

them an intelligence agency and a supply depot.”⁶⁶ De Boerse Aletta Sophy Schabort beschreef op 7 november 1901 deze tactiek: ‘alles te verbranden, en u dan net met kleren aan u lyf te laten zonder kos of klere of bedegoed.’⁶⁷

De oorlogsvoering leidde tot veel vluchtelingen: meer dan 110,000 Boeren en 100,000 zwarte burgers werden dakloos. De Britten begonnen hierom mensen te huisvesten in interneringskampen in Zuid-Afrika of overzeese gebieden.⁶⁸ Hoewel de Britse autoriteiten ze tijdens de oorlog als concentratiekampen betitelden, is de term concentratiekamp sinds de Tweede Wereldoorlog onlosmakelijk verbonden met de Holocaust en zijn de kampen vaak onterecht een genocidaal karakter toegekend.⁶⁹ In tegenstelling tot van Heyningen, kies ik er net zoals Bossenbroek en Pretorius voor de term ‘interneringkamp’, aangezien deze term beter bij de historische werkelijkheid past.⁷⁰ De gebrekkige aansturing en de zeer schaarse bevoorrading van de Britse autoriteiten kan echter wel als criminele nalatigheid worden bestempeld.⁷¹

Ook de interneringskampen waren onder Roberts begonnen: vanaf september 1900 kwamen er kampen voor ‘hendsoppers’, vrijwillig overgeven Boeren. Daarna werden er ook ontheemde families van Boerenguerrilla’s gehuisvest.⁷² Kitchener voorzag vanaf december 1900 de kampen van een punitief karakter: de al bestaande tweedeling in behandeling werd onder hem gecategoriseerd en verhard, waarbij families van guerrillastrijders aanzienlijk slechter behandeld werden dan de hendsoppers.⁷³ Zo schreef de Nederlandse kampbewoner Mels. J. Meijer op 16 februari 1902: ‘de schapen van de bokken gescheiden (...) ook verschil gemaakt in de kost en vrijheden (...) kleren, tabak, vuurhoutjes, vruchten, enz. hebben zij niet.’⁷⁴ Tijdens de guerrillafase vervaagden de grenzen tussen burgers en soldaten en kregen burgerslachtoffers, zoals die in de interneringskampen, een militair belang. Het lijden van geliefden in de kampen moesten ervoor zorgen dat Boerenguerrilla’s de wapens

---

⁶⁶ Ibidem, 75.

⁶⁷ Schoeman, *Witnesses to War*, 89 en 155.

⁶⁸ Wessels, ‘Boer Guerrilla and British Counter guerrilla’, 13; Nasson, *The War for South Africa*, 234.

⁶⁹ Van Heyningen, *The Concentration Camps*, 4.

⁷⁰ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 11; Wessels, ‘Boer Guerrilla and British Counter guerrilla’, 13.

⁷¹ Wessels, ‘Traumatic Consequences’, 164.

⁷² Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 416.

⁷³ Van Heyningen, *The Concentration Camps*, 76.

⁷⁴ Archief Zuid-Afrikahuis, Amsterdam, nr. 013 Archief Diverse Collecties 1877-1984, inventarisnummer 95, verzamelde originele correspondentie van en aan Mels. J. Meijers betreffende de Tweede Anglo-Boerenoorlog, 1902.

gingen neerleggen.⁷⁵ Zoals Hermann Giliomee aanstipt: Boeren werden niet meer naar de kampen gestuurd om hun daden, maar om wie ze waren.⁷⁶ Door het gebrek aan voedsel en medische voorzieningen, stierven 27,927 van de 110,000 Boerse gevangenen in de 45 witte kampen en tenminste 20.000 zwarte doden op 115,000 gevangenen in de nog slechter verzorgde 66 zwarte kampen.⁷⁷

Tenslotte was er het blokhuisensysteem. Vanaf het moment dat de guerrilla-aanvallen opklaarden, beval Roberts al tot het bouwen van verdedigingswerken bij strategische plaatsen. Toen de guerrilla-activiteiten zich onder Kitchener verspreidden en voorraadlijnen constant aangevallen werden, begon in januari 1901 de bouw van het blokhuisensysteem. Over het gehele operationele gebied werden ijzeren of stenen blokhuisen op een afstand van 73 tot 730 meter van elkaar gezet in een zigzagpatroon en omringd door loopgraven van 1,3 meter diep. Aan het einde van de oorlog waren er 8,000 blokhuisen over een afstand van 5,920 kilometer met een totale bemanning van 85,000 soldaten, waarvan tenminste 25,000 zwarte troepen.⁷⁸ De blokhuisen beschermden strategische locaties, ondermijnden de Boerse mobiliteit en ondersteunde 'drives'.⁷⁹ Guerrillastrijders moeten in een zo groot mogelijk gebied opereren en dat werd hiermee grotendeels ingeperkt.⁸⁰ Tegelijkertijd konden Boeren nu beschoten en vastgezet worden door de blokhuisen met de drives, waarbij de Boeren werden opgejaagd door bewegelijke Britse regimenten en tegen de blokhuislijnen werden vastgezet.⁸¹

§2.3 De zwarte bevolking

In de guerrillafase werd de Boerenstrijdmacht steeds kleiner en exclusiever wit, terwijl de Britse troepenmacht steeds groter en inclusiever werd.⁸² Stephen Miller stelt dat raciale identiteit een grote rol speelde bij de interacties in de Boerenoorlog.⁸³ Met onder

---

⁷⁵ Wessels, 'Traumatic Consequences', 164.

⁷⁶ Giliomee, *The Afrikaners*, 254.

⁷⁷ Pretorius, 'Dictionary of the Anglo-Boer War', 103-105.

⁷⁸ Ibidem, 46.

⁷⁹ Wessels, 'Boer Guerrilla and British Counter guerrilla', 15.

⁸⁰ Le May, *The Afrikaners*, 118.

⁸¹ Wessels, 'Boer Guerrilla and British Counter guerrilla', 15.

⁸² Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 501.

⁸³ Ibidem, 331.

meer de Khoikhoi, Pedi en arbeiders was de Afrikaanse bevolking een zeer heterogene groep.⁸⁴ Ook waren er veel zogenoemde 'kleurlingen', afstammelingen van zowel de witte als de Afrikaanse bevolking. Ondanks hun middenpositie in de raciale hiërarchie, werden ook zij buitengesloten van de witte samenleving en speelden ze eenzelfde rol in de Boerenoorlog als de Afrikaanse bevolking.⁸⁵ W.P. Schreiner, premier van de Engelse Kaapkolonie van 1898 tot 1900, beschreef de veronderstelde raciale rolverdeling op 3 januari 1900: 'natives should not be engaged as combatants, and the rule must be regarded as extending to Bastards.'⁸⁶ Wegens de vergelijkbare rollen worden deze bevolkingsgroepen samen onder de noemer 'de zwarte bevolking' behandeld.

Net zoals John Lambert meen ik dat de inclusiviteit van het Britse leger werd aangewakkerd door de guerrillaoorlogsvoering.⁸⁷ Roberts hanteerde een strikte kleurlijn door zwarte legereenheden niet in gevechtssituaties te gebruiken. Samenwerking met Afrikaanse buurvolkeren vond al wel plaats, maar de versoepeling van de kleurlijn begon pas echt in de guerrillafase met Kitchener.⁸⁸ Zo werd in december 1900 bepaald dat zwarte soldaten wapens mochten dragen en nam het aantal toe tot 140,000 manschappen. Zij bewaakten blokhuisen, waren scouts of onderdeel van mobiele eenheden die op Boerenguerrilla's jaagden.⁸⁹ Verder werden omringende volken als de Swazi, Zoeloe, Tswana en Pedi steeds vijandiger richting de Boeren en werd de Boerse mobiliteit zo verder belet.⁹⁰ Volgens Mbenga verschilde de motivering per groep, van een mogelijk uitbreiding van zwarte rechten tot historische wrokken over territoria en de vraag naar zwarte arbeid.⁹¹ De Britse soldaat J.B. Jardine schreef hierover op 5 maart 1901 bij de Swazilandgrens: 'The Swazis (...) undoubtedly funk the Boers.'⁹²

---

⁸⁴ Pretorius, 'Dictionary of the Anglo-Boer War', 42.

⁸⁵ Ibidem, 94.

⁸⁶ Schoeman, *Witnesses to War*, 20.

⁸⁷ John Lambert, "'Loyalty Its Own Reward": The South African War Experience of Natal's "Loyal" Africans', in: Greg Cuthbertson, Albert Grundlingh en Mary-Lynn Suttie (red.), *Writing a Wider War: Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Ohio 2002) 121.

⁸⁸ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 501.

⁸⁹ Wessels, 'Boer Guerrilla and British Counter guerrilla', 14.

⁹⁰ Nasson, *The War for South Africa*, 234.

⁹¹ Bernard Mbenga, 'The Role of the Bakgatla of the Pilanesberg in the South African War', in: Greg Cuthbertson, Albert Grundlingh en Mary-Lynn Suttie (red.), *Writing a Wider War: Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Ohio 2002) 87.

⁹² Schoeman, *Witnesses to War*, 103.

Bossenbroek stelt dat de Engelse inzet van de zwarte bevolking een psychologisch effect heeft gehad op de Boeren.⁹³ Op enkele uitzonderingen van gewapende ondersteuning van Afrikaanse volken in de beginfase na, werden ze bij de Boeren voor bevoorrading of transport ingezet.⁹⁴ De meeste hulp was afkomstig van de 9,000 actieve 'agterryers', zwarte bedienden van de Boeren. Bewapening van agterryers was echter uit den boze: na geruchten van bewapening in Mafeking in februari 1900 beval de Transvaalse regering gelijk tot ontwapening.⁹⁵ Vanaf de guerrillafase veranderde hun positie aanzienlijk en moesten zelfs de meest loyale zwarte hulpkrachten vertrekken uit het Boerenleger.⁹⁶ De Boeren zagen de toenemende zwarte inmenging als een schending van beschaafde oorlogsvoering en in juli 1901 verklaarde Pieter Kritzinger, assistent-hoofdcommandant van de Vrijstaatse guerrilla's dat alle gevangengenomen zwarte soldaten geëxecuteerd zouden worden. In de praktijk waren de Boeren hier al aan begonnen, nu begon een systematische uitvoering.⁹⁷

De actieve rol van de zwarte bevolking in de oorlogsvoering stimuleerde volgens van Heyningen de angst onder Boeren voor 'the black peril'.⁹⁸ Dit werd verder aangezwengeld door het controleverlies over de zwarte samenlevingen in Transvaal en Vrijstaat gedurende de guerrillafase.⁹⁹ De Derdepoort Massacre, een aanval op de Boeren op 25 november 1899 van de Afrikaanse Bakgatla met de Britten, was een van de gebeurtenissen die deze angst verder stimuleerde.¹⁰⁰ Een Duitse vertaling van de Boerse krant *De Volksstem*, beschrijft dit op 16 december 1899: 'Das Kaffernkommando, welches in den Gefechte teilnahm (...) sagen: "dasz sie hinfort elken witman (jeden Weisen) tot schieszen.'¹⁰¹ De boodschap is duidelijk: de 'witman' en zijn familie liepen een groot gevaar met een gewapende zwarte bevolking.

---

⁹³ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 501-502.

⁹⁴ Mbenga, 'The Role of the Bakgatla', 97.

⁹⁵ Pretorius, 'Dictionary of the Anglo-Boer War', 44.

⁹⁶ *Ibidem*, 6.

⁹⁷ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 502.

⁹⁸ Van Heyningen, *The Concentration Camps*, 113.

⁹⁹ Pretorius, 'Historical Dictionary of the Anglo-Boer War', 43.

¹⁰⁰ Van Heyningen, *The Concentration Camps*, 112-113.

¹⁰¹ Archief Zuid-Afrikahuis, Amsterdam, nr. 002 Archief van het Perskantoor van het Algemeen Nederlandsch Verbond 1898-1911, inventarisnummer 86, krantenartikelen (Nederlands-, Engels-, Duits-, Franstalig) betreffende het bewapenen van zwarten, 1901.

§2.4 Conclusie

De guerrillaoorlogvoering bracht de Boeren in de beginfase de zo gesnakte militaire voorspoed doordat de guerrillastrijders ongrijpbaar bleken voor het conventionele Britse leger. Na enkele maanden begon de Britse counter-guerrillatactiek onder leiding van Kitchener echter vorm te krijgen en vond toepassing hiervan op een verwoestende schaal plaats. De verschroeiende aarde tactiek, de interneringskampen en de blokhuzen brachten vernietiging over het gehele land. De geweldstypen van deze totale oorlog voedden het anti-Britse sentiment en hadden blijvende gevolgen voor het Afrikanernationalisme.

De geweldsomslag had ook gevolgen voor de zwarte bevolking, door het counter-guerrillabeleid verloren tienduizenden hun huizen en werden er net zoveel mensen geplaatst in de zwarte kampen als in de witte kampen.¹⁰² De guerrillaoorlogsvoering bracht echter ook een toenemende participatie van de zwarte bevolking mee in het conflict. Met het inschakelen van zwarte soldaten en omringende Afrikaanse volken, gevoed door potentiële emancipatie en historische aversie, kregen de Britten een steeds inclusiever leger. Voor de almaar exclusief wittere Boeren was dit de voedingsbodem voor de aloude angst van het 'swart gevaar'. Het controleverlies over de zwarte bevolking en de bewapening hiervan wakkerden excessief raciaal geweld van de Boeren aan. In het volgende hoofdstuk worden de gevolgen van de veranderde geweldsvormen voor de nationale en raciale identiteit verder besproken.

---

¹⁰² Van Heyningen, *The Concentration Camps*, 64.

Hoofdstuk 3: De gevolgen van het geweld

De uitgeputte Boeren moesten uiteindelijk na 32 maanden oorlog de strijd tegen de Britse overmacht staken. Het Engelse succes was volgens André Wessels vooral te danken aan de ijzeren counter-guerrillatactieken van Kitchener.¹⁰³ Op 31 mei 1902 werd de Vrede van Vereeniging gesloten en verloren de Boerenrepublieken de onafhankelijkheid aan de Britse Kroon. Het einde van de oorlog was echter het begin van een nieuw Zuid-Afrika: een Zuid-Afrika waar de scheidslijn tussen wit en zwart verhardde. Martin Bossenbroek benadrukt het belang hiervan: ‘de Boerenoorlog als voedingsbodem voor het blanke nationalisme, uitmondend in de apartheidsideologie (...) Hetzelfde geldt voor het complementaire onderwerp: (...) de ontwikkeling van het zwart nationalisme is niet los te zien van de Boerenoorlog.’¹⁰⁴ In dit hoofdstuk worden de gevolgen van de reeds beschreven geweldsomslag voor de nationale en raciale identiteit besproken, eerst bij de Boeren, daarna bij de Engelsen en tenslotte bij de zwarte bevolking.

§3.1 De Boerse identiteit

Hoewel in het begin van de oorlog het Afrikanernationalisme al aanwezig was, met onder meer leuzen als “We shall drive the British into the sea!”, bleek die overtuiging niet bestand tegen de verliezen van maart tot juli 1900 en gaven 14,000 guerrillastrijders zich over.¹⁰⁵ Wessels stelt vast dat er voor de oorlog en in de conventionele fase nog geen sprake was van een diepgeworteld Afrikanernationalisme en dat de collectieve mentaliteit pas halverwege 1900 met de guerrillafase veranderde.¹⁰⁶ Pretorius benadrukt dit ook: ‘during the guerrilla phase (...) a sense of solidarity emerged, and as a result the vast majority of Boers still on commando were able to brace themselves psychologically and remain loyal to their course in the end.’¹⁰⁷

De opkomst van een Boerse nationale identiteit is dus onlosmakelijk verbonden met de geweldsomslag in de guerrillafase. De counter-guerrillaoorlogsvoering was in

---

¹⁰³ Wessels, ‘Boer Guerrilla and British Counterguerrilla’, 18.

¹⁰⁴ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 22.

¹⁰⁵ Pretorius, ‘Dictionary of the Anglo-Boer War’, 5.

¹⁰⁶ Pretorius, ‘Afrikaner Nationalism and the Burgher’, 68-69.

¹⁰⁷ Pretorius, ‘Dictionary of the Anglo-Boer War’, 5.

mijn ogen een paradox voor de Britse verovering: de interneringskampen en de boerderijbranden waren net zo effectief in het laten doorvechten van de guerrillastrijders als in het breken van het moreel. De vernietiging van het land werd door de Boerse leiding als middel gebruikt om via toespraken en propagandakranten een nationaal verzet te voeden.¹⁰⁸ Bossenbroek onderschrijft de twee gezichten van het Britse beleid en ziet in de verbranding van de boerderij van de Wet een dubbele symbolische betekenis voor de Boeren: 'Voor de hendsopper het bewijs dat zijn verzet zinloos was. Voor de bittereinder het teken dat hij een hoger doel diende.'¹⁰⁹ De draconische maatregelen werkte de Britse overheersing volgens kapitein March Phillips tegen: "There will be a Dutch South-African conspiracy, but it will be one of our own making."¹¹⁰

Net zoals Pretorius zie ik hierin weer de verwevenheid van het Britse imperialisme en het Afrikanernationalisme. Het beleid van Kitchener was het ideale ingrediënt om het al aanwezige anti-Britse nationalisme tot volledige ontplooiing te brengen: 'anti-British statements and attitudes were key elements (...) of Afrikaner nationalism and adding to the historical picture, keeping the spirit alive.'¹¹¹ De ontwikkeling van een overkoepelend Boers nationalisme gedurende de guerrillaoorlog mondde onder meer uit in een praktische vereniging van Transvaal en Vrijstaat. Terwijl begin 1900 de relaties door de verliezen bekoeld waren, verbeterde dit in de guerrillafase zo sterk dat de Boerenlegers geïntegreerd werden.¹¹² De samengebrachte guerrillaleiders zouden de toekomstige politiek gaan domineren en werden zo een manifestatie van het opkomende nationalisme van de guerrillafase.¹¹³

De nalatenschap van de oorlog diende voor Boerse nationalistten een helder doel: als kern van een nationale Afrikaneridentiteit, waarbij de geschiedenis het patriotisme in de Afrikaners moest blijven aanwakkeren.¹¹⁴ Ondanks het verlies mochten de kruistocht tegen het Britse Rijk en de Afrikaneridentiteit niet teneinde komen.¹¹⁵ Dit

---

¹⁰⁸ Nasson, *The War for South Africa*, 211-212.

¹⁰⁹ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 389.

¹¹⁰ Le May, *The Afrikaners*, 117.

¹¹¹ Pretorius, 'Historical Dictionary of the Anglo-Boer War', 4.

¹¹² Pretorius, 'Afrikaner Nationalism and the Burgher', 77.

¹¹³ Ibidem, 77.

¹¹⁴ Nasson, *The War for South Africa*, 286.

¹¹⁵ Ibidem, 286.

was succesvol, aldus Le May: ‘convinced that the British Government was determined (...) to extinguish them as a people. The concentration camps passed into the mythology of Afrikaner Nationalism.’¹¹⁶ De negatieve herinneringen en het smart van het counter-guerrillageweld leidden volgens Wessels tot een Boers trauma van de oorlog. Dit geïnternaliseerde trauma had met zijn frustraties, lijden en wrok een agressief Afrikanernationalisme met een angst voor niet-Afrikaner dominantie gestimuleerd.¹¹⁷ Een Vrijstaatse vrouw onderstreept dit, wanneer zij in 1903 het verschil met de Engelsen beschrijft: ‘history, the taal (language) and “hatred” of the (British) race.’¹¹⁸

§3.2 Engelse verzoening

Na de oorlog lag Zuid-Afrika door de guerrillaoorlogsvoering dus niet alleen letterlijk in puin, maar waren ook de verschillende bevolkingsgroepen hevig gepolariseerd.¹¹⁹ Om de duurbetaalde overwinning in Zuid-Afrika te consolideren, was samenwerking met één van de bevolkingsgroepen noodzakelijk en de Engels keuze viel hierbij op Afrikaners, uit de oorlogservaringen de sterkste bevolkingsgroep.¹²⁰ Bij de Vrede van Vereeniging in 1902 werd bepaald dat de Boeren bij zelfbestuur van Transvaal en Vrijstaat – bekrachtigd in 1906 en 1907 – de rechten van de zwarte bevolking mochten bepalen. Vanzelfsprekend sloten de Boeren hen hiervan uit.¹²¹ Opvallend genoeg werd zo de vijand verkozen boven de zwarte bondgenoten. Engeland had echter begin twintigste eeuw een Januskop wat betreft racisme: enerzijds een voordrager van het liberalisme met gelijke rechten voor zowel wit als zwart, anderzijds de paternalistische imperialist met raciale vooroordelen.¹²² De keuze was simpel, aldus Anthony H. Marx: ‘The pragmatic goal of conflict resolution and nation-state building consistently eclipsed liberal calls for social justice.’¹²³ Toonaangevend is het raciaal geladen commentaar van

---

¹¹⁶ Le May, *The Afrikaners*, 119.

¹¹⁷ Wessels, ‘Traumatic Consequences’, 167-168.

¹¹⁸ Giliomee, *The Afrikaners*, 256.

¹¹⁹ Le May, *The Afrikaners*, 128.

¹²⁰ Marx, *Making Race and Nation*, 89.

¹²¹ Wessels, ‘Traumatic Consequences’, 166.

¹²² Marx, *Making Race and Nation*, 88-89.

¹²³ *Ibidem*, 12.

Alfred Milner, de facto leider van het na-oorlogse Zuid-Afrika: “You have only to sacrifice the nigger and the game is easy.”¹²⁴

Het Zuid-Afrikaans nationalisme, met als streven een verenigd Engels-Afrikaner Zuid-Afrika, speelde een cruciale rol in het verenigen van de witte bevolkingsgroepen. Zoals Winston Churchill stelde: ‘the previous government had tried to stand authority on one leg, whereas it must stand on two (Afrikaner and British).’¹²⁵ Dit Zuid-Afrikaans nationalisme moest concurreren met het Afrikanernationalisme, wat door het guerrillageweld versterkt en toenemend anti-Brits was.¹²⁶ Het Zuid-Afrikaanse nationalisme adopteerde daarom het wit nationalisme als bindingsmiddel.¹²⁷ Dit legde de nadruk op raciale identiteit en eenheid, ras werd dus door de politieke elite als instrument voor natievorming gebruikt: ‘The price of unity and conciliation was the institutionalization of white supremacy.’¹²⁸ Er kwam een voortdurende dynamiek die leidde tot een toenemend segregatiebeleid: Zuid-Afrikaanse nationalisten gebruikten het versterken van raciale identiteit om het witte conflict te sussen, terwijl Afrikanernationalisten hen weer overvleugelden met de motie voor nog sterkere raciale dominantie.¹²⁹ Het wit nationalisme is zo een direct gevolg van het guerrillageweld.

Het succes van het wit nationalisme is naar mijn mening aan twee zaken te danken. Ten eerste het door Marx aangewezen eeuwenoude ideologische fundament van witte superioriteit.¹³⁰ Ten tweede het door de oorlog aangewakkerde ‘swart gevaar’, met name gestimuleerd door de toenemende zwarte participatie in de guerrillafase. Mbenga stelt dat het idee onder de witte bevolking opborrelde dat de zwarte bevolking het conflict aangreep om de witte overheersing te beëindigen.¹³¹ Daarbij woog het numerieke overwicht van de zwarte bevolking ten opzichte van de witte bevolking – slechts 1,25 miljoen van de 6,4 miljoen tellende bevolking in Zuid-Afrika – mee.¹³² De dominante factor van de zwarte bevolking bij vrije verkiezingen stimuleerde volgens

---

¹²⁴ James Barber, *South Africa in the Twentieth Century: A Political History – In Search of a Nation State* (Oxford 1999) 43.

¹²⁵ Barber, *South Africa in the Twentieth Century*, 47.

¹²⁶ Marx, *Making Race and Nation*, 94.

¹²⁷ Ibidem, 2.

¹²⁸ Ibidem, 91.

¹²⁹ Ibidem, 95.

¹³⁰ Ibidem, 23.

¹³¹ Mbenga, ‘The Role of the Bakgatla’, 87.

¹³² Giliomee, *The Afrikaners*, 279.

David M. Scher de repressie verder. Dit toont het onderzoeksrapport van de Lagden Commission in 1905 over vrije verkiezingen aan: “create an unstable situation which would be unwise and even dangerous.”¹³³ Marx stelt daarom terecht de tijdsgeest vast: ‘Without a federal union of some sort, whites would never be able to defend themselves from the majority.’¹³⁴ De laatste impuls voor het verzoeningsproces was het vertrek van Milner in 1905 en zijn weinig vruchtbare verengelsingsbeleid. Dit maakte definitief de weg open voor de samenvoeging van de Kaapkolonie, Natal, Transvaal en Vrijstaat in de Unie van Zuid-Afrika op 31 mei 1910.¹³⁵

§3.3 De zwarte emancipatie

De hoofdreden voor de Afrikaanse loyaliteit in de Boerenoorlog was de Britse belofte voor emancipatie van de zwarte bevolking.¹³⁶ Die hoop werd weldra na de Britse overwinning getorpedeerd en de duiding van een Afrikaanse delegatie over de Vrede van Vereeniging was tekenend: “When the British after hundreds of years of fighting for the maintenance of these ideals (liberty and justice) departed from the path of justice and compromised with tyranny.”¹³⁷ Consolidatie van de gewonnen oorlogsbuit bleek voor de Britten meer waard dan de morele verplichting tegenover de zwart bevolking.¹³⁸

De oorlogsdeelname en het succes hadden echter enorm veel zelfvertrouwen en bewustzijn onder de zwarte bevolking voortgebracht.¹³⁹ Zo voerden de Bakgatla steeds agressiever oorlog en confisqueerden ze vee en land van de Boeren.¹⁴⁰ De Britten beschouwden Boerse boerderijen in Afrikaans bezit als een waanbeeld en doelden op een terugkeer van de vooroorlogse raciale status quo.¹⁴¹ Mbenga stelt echter dat raciale relaties getransformeerd waren tijdens de oorlog. De Afrikaanse houding jegens de gehele witte bevolking was fundamenteel veranderd, aldus de Commission of Native Affairs (CNA) in juni 1903: ‘black people had developed “a spirit of independence and

---

¹³³ David M. Scher, ‘Post-war race relations, 1902-1948’, in: Fransjohan Pretorius (red.), *A history of South Africa: From the Distant Past to the Present Day* (Pretoria 2014) 264.

¹³⁴ Marx, *Making Race and Nation*, 91.

¹³⁵ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 566.

¹³⁶ Lambert, ‘The South African War Experience of Natal’s “Loyal” Africans’, 122.

¹³⁷ Barber, *South Africa in the Twentieth Century*, 43.

¹³⁸ Marx, *Making Race and Nation*, 91.

¹³⁹ Mbenga, ‘The Role of the Bakgatla’, 95.

¹⁴⁰ Ibidem, 99.

¹⁴¹ Ibidem, 101.

apparent aggressiveness which was a new and regrettable feature in relations between black and white.”¹⁴²

Onder invloed van het opkomende wit nationalisme en de angst voor het ‘swart gevaar’, werd er geprobeerd de zwarte bevolking in het gareel te krijgen. De Britten pasten een direct beleid toe om de vooroorlogse raciale status quo te handhaven. Zoals de South African Constabulary (SAC), een in juni 1901 opgerichte politiemacht van 7,500 man, die na de oorlog zwarte opstanden en zwarte ongehoorzaamheid moest beteugelen. Zwarte werkers werden door de SAC gedwongen terug te keren naar hun vooroorlogse werkgevers en Boers bezit werd verdedigd, wat cruciaal was voor de fysieke en psychologische veiligheid van Boeren.¹⁴³ Het ontwapenen van de Afrikaanse bevolking was een ander beleidsmiddel om de vooroorlogse raciale verhoudingen te herstellen.¹⁴⁴

De ontwikkeling van het zwart nationalisme is dus diep verbonden met de Boerenoorlog. De actieve rol in guerrillafase, de teleurstellingen over de vrede en de repressie hierna hadden geleid tot bittere frustratie en groeiend zelfbewustzijn onder de zwarte bevolking.¹⁴⁵ Na 1902 vervreemde de zwarte bevolking steeds meer van het koloniale bewind en realiseerde het dat niemand voor hen opkwam.¹⁴⁶ De Unie van Zuid-Afrika op 31 mei 1910 was de druppel: er kwam ook een einde aan de politieke rechten in Natal en de Kaapkolonie en zo werd de zwarte bevolking in heel Zuid-Afrika onderdrukt.¹⁴⁷ Hierna werd het in 1912 opgerichte SANNC, de voorloper van het ANC, de leidende organisatie van het zwart nationalisme. Het SANNC kwam steeds meer tegenover het oorspronkelijk anti-Britse Afrikanernationalisme te staan en er manifesteerde zich een tegenstelling van zwarte verwachtingen tegen witte angsten.¹⁴⁸ De inspanningen van het SANNC ten spijt, vanaf de Unificatie in 1910 werd het segregatiebeleid steeds intensiever en was het zo een voorloper van de in 1948 ingestelde Apartheid.¹⁴⁹ Een voorbode was de Land Act van 1913. Zoals figuur 2 laat zien,

---

¹⁴² Ibidem, 102.

¹⁴³ Ibidem, 104.

¹⁴⁴ Ibidem, 104.

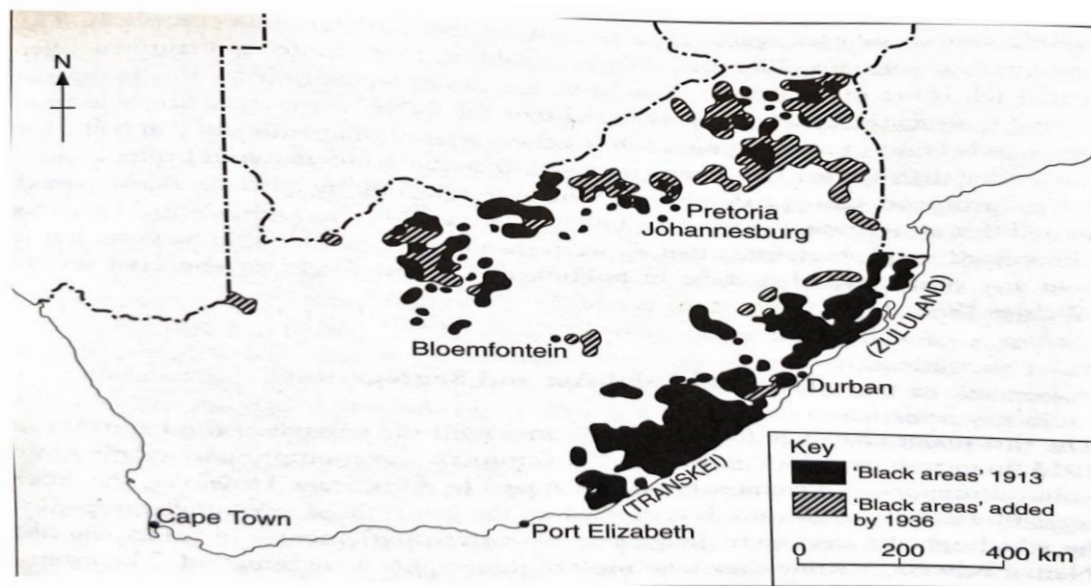
¹⁴⁵ Bossebroek, *De Boerenoorlog*, 22.

¹⁴⁶ Lambert, ‘The South African War Experience of Natal’s “Loyal” Africans’, 131.

¹⁴⁷ Scher, ‘Post-war race relations’, 267.

¹⁴⁸ Wessels, ‘The Traumatic Consequences’, 167.

¹⁴⁹ Ibidem, 169.

Figuur 2: Meer dan tachtig procent van het grondgebied kwam in handen van de witte bevolking en de zwarte bevolking moest wegtrekken uit gebieden die vaak al vele generaties bewoond werden.

kreeg de witte bevolking bijna al het land toegewezen, terwijl de Afrikaanse bevolking gedwongen werd te vertrekken naar de aangewezen bestemmingen.¹⁵⁰ John Langalibalele Dube schreef op 2 november 1906 in de Zoeloekrant *Ilanga lase Natal* over de verslechterde situatie van de zwarte bevolking na de oorlog: it is worse than it would have been under the Boers.”¹⁵¹

§3.4 Conclusie

Hoewel de Boerenoorlog op 31 mei 1902 beëindigd werd met de Vrede van Vereeniging, werkte het conflict nog lang door in Zuid-Afrika. In de eerste plaats bij de Boeren, waar de Britse counter-guerrillatactieken ervoor zorgden dat het Afrikanernationalisme een blijvend en verhard karakter kreeg. De paradox van het Engelse oorlogsbeleid – de effectieve vernietiging van de guerrillastrijders deed de strijders ook weer de wapens opnemen – was hiervoor in mijn ogen essentieel: de anti-Britse sentimenten behoorden tot de kern van de Boerse nationale identiteit en nu werden ze verenigd tegen de traditionele vijand in de martelgang van een guerrillaoorlog. Het verlies van de oorlog

¹⁵⁰ Barber, *South Africa in the Twentieth Century*, 68-69.

¹⁵¹ Lambert, 'The South African War Experience of Natal's "Loyal" Africans', 131.

en het lijden brachten een collectief oorlogstrauma teweeg, wat weer zorgde voor een agressief Afrikanernationalisme.

De Engelsen kozen na de oorlog niet voor samenwerking met de zwarte bondgenoten, maar met de Boeren. Het anti-Britse Afrikanernationalisme moest voor dit doel plaats maken voor het Zuid-Afrikaans nationalisme. Het benadrukken van witte superioriteit was een natievormingsinstrument tussen de Boeren en Engelsen, maar dit radicaliseerde naarmate de twee nationalismen concurreerden. Het eeuwenoude racisme en het vooral in de guerrillafase opgelaaide 'black peril' maakten het succesvol: de Boerse angst voor Britse dominantie werd na de oorlog geleidelijk vervangen door de angst voor zwarte dominantie.¹⁵² Het wit nationalisme was dus het gevolg van het excessieve guerrillageweld. Marx stelt wel dat de Boeren achterdochtig bleven voor het Engelse liberalisme. Het beteugelen van deze spanningen door segregatietoezeggingen doet volgens hem suggereren dat: 'reconciliation was not achieved, but remained a goal required continued effort.'¹⁵³

Tot slot kwam er onder de zwarte bevolking het zwart nationalisme tot stand, gevoed door het in de guerrillafase opgedane zelfbewustzijn en verbittering over de nasleep. Witte onvrede over deze ontwikkeling en de radicalisering van ras als natievormingsinstrument zorgden voor veel repressie. De SAC, de vredesvoorwaarden, de ontwapening, de Unie van 1910 en de Land Act van 1913 wijzen allemaal op handhaving van de vooroorlogse raciale status quo en uitbreiding van het segregatiebeleid. Het zwart nationalisme, onder leiding van de SANNC, polariseerde met het Afrikanernationalisme en raciale en nationale identiteit verweefden zo steeds meer.

---

¹⁵² Wessels, 'The Traumatic Consequences', 171.

¹⁵³ Marx, *Making Race and Nation*, 101.

Conclusie

De Boerenoorlog heeft met haar vernietigende geweld nog steeds grote invloed op Zuid-Afrika. De protesten bij de boerderijmoorden en de bijbehorende leuzen als 'kill the Boer' en het 'swart gevaar' zijn uitlopers van de maatschappelijke vraag: van wie is Zuid-Afrika? Na de eerste vrije verkiezingen in 1994 is het ANC van Nelson Mandela soeverein aan de macht geweest en nu dringt de jongste generatie ANC-leiders steeds meer aan om op basis van tijdrekening consequenties te verbinden aan de machtsverhoudingen tussen de rassen. De drieënhalve eeuwen bewoning van de Boerse bevolking valt zo in het niet bij de millennialange bewoning van de zwarte bevolking.¹⁵⁴ Er is een historische krachtmeting gaande van concurrerende 'invented traditions': krachtige symbolen als het plaatsen van het Freedompark en het stambeeld van de legendarische leider Tshwane tegenover het Voortrekkersmonument, waarmee benadrukt wordt dat de zwarte bevolking de oudste rechten bezit.¹⁵⁵ De regenboognatie lijkt zich te bevinden in de terugkerende strijd van het zwart nationalisme en het Afrikanernationalisme. Zet het ANC door, dan blijft het niet bij symboolpolitiek, maar gaat het ook over de herverdeling van land en grondstoffen. Dit is precies waarom de boerderijmoorden zoveel emotionele betekenis hebben: de Afrikanerangst voor confiscatie en zwart terreur, de zwarte eis voor genoegdoening van het segregatiebeleid en raciale bezitsverdeling.

Die patstelling is ook de vraag die deze scriptie beantwoordt: Welke invloed had het veranderende geweld in de Tweede Boerenoorlog (1899-1902) op nationale en raciale identiteit in Zuid-Afrika van 1899 tot 1913? Het eerste hoofdstuk liet zien dat nationale en raciale identiteit al eeuwen meespeelden in de spanningen tussen de verschillende bevolkingsgroepen. Al vroeg in de Europese kolonisering kreeg raciale identiteit vorm door slavernij, witte suprematie en de angst voor zwarte dominantie tegen de witte man. Door het Engelse bewind voelden de voornamelijk Nederlandse Boeren zich verdrukt in hun identiteit en vertrokken, waarmee de eerste contouren van een nationale Afrikaneridentiteit vorm kregen. Die nationale identiteit was verweven met raciale identiteit: de gelijkstelling van wit en zwart door de liberalere Engelsen was

---

¹⁵⁴ Bossenbroek, *De Boerenoorlog*, 570.

¹⁵⁵ Ibidem, 561.

de drijfveer om middels de Grote Trek een onafhankelijke, witte, Boerse staat te stichten. De Engelse veroveringen van Natal en Transvaal, de Eerste Boerenoorlog en de Jameson Raid toonden de voortdurende strijd van het Britse imperialisme met het Afrikanernationalisme aan.

Het tweede hoofdstuk duidde de geweldsomslag in de guerrillafase. Hoewel de Boerse strategieverandering naar een mobiele guerrillaoorlog aanvankelijk succes bracht, zorgde de Engelse reactie voor een totale vernietiging van het land. De counter-guerrillatactieken voedden de anti-Britse sentimenten met geweldstypen als de verschroeide aarde, interneringskampen en blokhuisen. Daarmee had het blijvende gevolgen voor de Boerse nationale identiteit. Gemotiveerd door historische wrok en emancipatiemogelijkheden, werd de zwarte bevolking steeds actiever tijdens de guerrillafase in het inclusievere Engelse leger. Het toenemend wittere Boerse leger herkende in de bewapening, controleverlies en agressievere oorlogsvoering van de zwarte bevolking het angstaanjagende beeld van zwarte dominantie. Dit 'swart gevaar' leidde tot excessief raciaal geweld van de Boeren, dit geweld begon volgens Le May: 'A deadly cycle of reprisals.'¹⁵⁶ Huidskleur kreeg zo een steeds dominantere rol in de oorlog.

De derde deelvraag toonde aan dat het vernietigende Engelse counter-guerrillabeleid het voorheen vloeiende Afrikanernationalisme uitgehard heeft. Anti-Britse sentimenten behoorden tot de kern van de nationale identiteit en de Boeren werden in de guerrillastrijd verenigd tegen de aartsvijand. Volgens Boerse nationalist mochten de offers en de lijdensweg niet vergeten worden. In combinatie met het oorlogstrauma kwam zo een agressief en dominant Afrikanernationalisme tot stand. Om de overwinning te consolideren, liet Engeland haar zwarte bondgenoten vallen voor de Boeren. Het wit nationalisme werd ingezet om de anti-Britse Boeren met de Engelsen te verenigen en zo was het wit nationalisme een direct gevolg van het excessieve guerrillageweld. Ras werd een natievormingsmiddel en door een voortdurende dynamiek van nationalismen werden de liberalere Engelsen tot steeds verdere segregatietoezeggingen aan de Boeren gebracht, uiteindelijk uitmondend in het Apartheidsregime. Onder de zwarte bevolking zorgden emancipatie in de guerrillafase

---

¹⁵⁶ Le May, *The Afrikaners*, 120.

en verdere repressie na de oorlog voor het ontstaan van het zwart nationalisme met het SANNC. Dit nationalisme zou steeds meer tegenover het Afrikanernationalisme staan, waarmee deze strijd de verpersoonlijking werd van de raciale en nationale identiteit in Zuid-Afrika.

Bill Nasson stelt dat selectieve en reductionistische interpretaties van de Boerenoorlog Afrikaners en Afrikanen als gezamenlijke slachtoffers van imperiaal geweld presenteren. De Engelse oorlogscampagne en het geweld tegen de Boeren zouden ervoor hebben gezorgd dat Afrikaners raciale ultranationalisten werden en daarom de Apartheid begonnen. Dit staat volgens hem allemaal in dienst van een herkenbaar patroon van natievorming, dat na de apartheid opspeelde: dekking zoeken in de gedeelde ontberingen van imperiale militaire bezetting. Hij stelt daarom terecht: 'While all very well, where does large-scale black collaboration with British forces fit in?'¹⁵⁷ Als deze scriptie een ding heeft laten zien, is dat de zwarte bevolking allesbehalve passieve slachtoffers waren. De actieve bijdrage aan de Engelse oorlogsvoering tegen de Boeren duidt juist geen 'broederlijk lijden' van Afrikanen en Afrikaners aan. Verder bestonden de extreme ideeën over raciale identiteit bij de Boeren al lang voor de oorlog en gebruikten de Britten de aloude angst voor het 'swart gevaar' als een middel om de Afrikaners aan zich te binden in een gezamenlijk bestuur.

Door de geschiedenis zo in dienst te stellen van het heden, wordt afbreuk gedaan aan de historische werkelijkheid. Raciale spanningen en onderdrukking zijn al sinds 1652 aanwezig in Zuid-Afrika en de verzoening tussen de bevolkingsgroepen moet niet in het verleden, maar in de toekomst gevonden worden. Historici moeten zich hier bovenal bewust van zijn en de Boerenoorlog niet benaderen als verzoeningsinstrument. Nelson Mandela gaf al in de jaren 90 het antwoord op deze worsteling met de geschiedenis: "Laten we het vreselijke verleden dat achter ons ligt, nooit vergeten. Maar niet als een manier om ons op een negatieve wijze aan het verleden geketend te houden, maar eerder als een gelukkige herinnering aan hoever we zijn gekomen en hoeveel we hebben bereikt."¹⁵⁸

---

¹⁵⁷ Nasson, 'Waging Total War in South Africa', 826.

¹⁵⁸ Ralf Bodelier, 'Deel 3: Herinnering aan christelijk anti-judaïsme' (versie 15 maart 2020), <https://www.groene.nl/artikel/weggeschuurd> (19 januari 2021).

Literatuurlijst

Bronnen

- Archief Zuid-Afrikahuis, Amsterdam:
- nr. 002 Archief van het Perskantoor van het Algemeen Nederlandsch Verbond 1898-1911, inventarisnummer 22, brieven, proclamaties, verslagen oorlogshandelingen Generaal Kitchener, 1901.
- nr. 002 Archief van het Perskantoor van het Algemeen Nederlandsch Verbond 1898-1911, inventarisnummer 25, betreffende telegrammen tussen Sir Alfred Milner en mr. Chamberlain, 1899.
- nr. 002 Archief van het Perskantoor van het Algemeen Nederlandsch Verbond 1898-1911, inventarisnummer 86, krantenartikelen (Nederlands-, Engels-, Duits-, Franstalig) betreffende het bewapenen van zwarten, 1901.
- nr. 013 Archief Diverse Collecties 1877-1984, inventarisnummer 95, verzamelde originele correspondentie van en aan Mels. J. Meijers betreffende de Tweede Anglo-Boerenoorlog, 1902.
- nr. 046 Archief van de Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging (NZAV) 1881-2015, inventarisnummer 1126, stukken betreffende een adres aan het Britse volk: circulaire, reacties op het adres, correspondentie daarover, 1899.
- nr. 076 Archief van de Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Spoorwegmaatschappij 1884-1909, inventarisnummer 238, rapporten N.Z.A.S.M. betreffende opblazen Natal-lijn ten tijde van de Tweede Anglo-Boerenoorlog, 1900.
- Schoeman, Karel (red.), *Witnesses to War, Personal documents of the Anglo-Boer War (1899- 1902) from the collection of the South African Library* (Cape Town 1998).

Literatuur

- Barber, James, *South Africa in the Twentieth Century: A Political History – In Search of a Nation State* (Oxford 1999).
- Bodelier, Ralf, 'Deel 3: Herinnering aan christelijk anti-judaïsme' (versie 15 maart 2020), <https://www.groene.nl/artikel/weggeschuurd> (19 januari 2021).
- Bossenbroek, Martin, *De Boerenoorlog* (Amsterdam 2012).
- Cuthbertson, Greg, Albert Grundlingh en Mary-Lynn Suttie (red.), *Writing a Wider War: Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Ohio 2002).

- Giliomee, Hermann, *The Afrikaners: Biography of a People* (Cape Town 2003).
- Giliomee, Hermann, 'Western Cape Farmers and the Beginnings of Afrikaner Nationalism, 1870-1915', *Journal of Southern Africa Studies* 14 (1987) 1, 38-63.
- Grobler, Jackie, 'Black political awakening, 1875-1949', in: Fransjohan Pretorius (red.), *A history of South Africa: From the Distant Past to the Present Day* (Pretoria 2014) 313-327.
- Heyningen, Elizabeth van, *The Concentration Camps of the Anglo-Boer War: A social history* (Johannesburg 2013).
- Jaarsveld, F.A. van, *Die Ontwaking van die Afrikaanse Nasionale Bewussyn: 1868-1881* (Johannesburg 1957).
- Laqueur, Walter, *Guerrilla: A Historical and Critical Study* (Londen 1977).
- Lambert, John, "'Loyalty Its Own Reward": The South African War Experience of Natal's "Loyal" Africans', in: Greg Cuthbertson, Albert Grundlingh en Mary-Lynn Suttie (red.), *Writing a Wider War: Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Ohio 2002) 115-136.
- Le May, G.H.L., *The Afrikaners: An Historical Interpretation* (Cambridge 1995).
- Marx, Anthony W., *Making Race and Nation* (Cambridge 1998).
- Mbenga, Bernard, 'The Role of the Bakgatla of the Pilanesberg in the South African War', in: Greg Cuthbertson, Albert Grundlingh en Mary-Lynn Suttie (red.), *Writing a Wider War: Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Ohio 2002) 85-114.
- Miller, Stephen M., 'Duty or Crime? Defining Acceptable Behavior in the British Army in South Africa, 1899-1902', *Journal of British Studies* 49 (2010) 2, 311-331.
- Nasson, Bill, *The War for South Africa: The Anglo-Boer War 1899-1902* (Cape Town 2010).
- Nasson, Bill, 'Waging Total War in South Africa: Some Centenary Writings on the Anglo-Boer War, 1899-1902', *Scientia Militaria, The Journal of Military History* 66 (2002) 3, 813- 828.
- Posthumus, Niels, 'De aloude apartheidsangst voor het 'swart gevaar' herleeft' (versie 4 juni 2019), <https://www.trouw.nl/nieuws/de-aloude-apartheidsangst-voor-het-swart-gevaar-herleeft~bc472c0e/> (12 december 2020).
- Pretorius, Fransjohan, 'Afrikaner Nationalism and the Burgher on Commando', in: Greg Cuthbertson, Albert Grundlingh en Mary-Lynn Suttie (red.), *Writing a Wider War: Rethinking Gender, Race, and Identity in the South African War, 1899-1902* (Ohio 2002) 67-84.

- Pretorius, Fransjohan, 'Everyone's war: The Anglo-Boer war (1899-1902)', in: Fransjohan Pretorius (red.), *A history of South Africa: From the Distant Past to the Present Day* (Pretoria 2014) 239-259.
- Pretorius, Fransjohan, *Historical Dictionaries of War, Revolution, and Civil Unrest. Historical Dictionary of the Anglo-Boer War* 36 (Plymouth 2009).
- Pretorius, Fransjohan, 'The Second Anglo-Boer War: an Overview', *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies* 30 (2002) 2, 111-125.
- Scher, David M., 'Post-war race relations, 1902-1948', in: Fransjohan Pretorius (red.), *A history of South Africa: From the Distant Past to the Present Day* (Pretoria 2014) 260-280.
- Wessels, André, 'The Anglo-Boer War (1899-1902) and its Traumatic Consequences', in: Pumla Gobodo-Madikizela (red.), *Breaking Intergenerational Cycles of Repetition: A Global Dialogue on Historical Trauma and Memory* (Berlin 2016) 160-173.
- Wessels, André, 'Boer Guerrilla and British Counter guerrilla operations in South Africa, 1899 to 1902', *Scientia Militaria, South African Journal of Military Studies* 39 (2011) 2, 1-24.

Afbeeldingen

- Voorblad: Archief Zuid-Afrikahuis, Amsterdam, Collectie mevr. H. Harman, identificatie: TH0000000353, Groep strijders uit Anglo-Boerenoorlog, 1899-1902.
- Figuur 1: National Army Museum, 'Boer War', <https://www.nam.ac.uk/explore/boer-war> (20 januari 2021).
- Figuur 2: Barber, James, *South Africa in the Twentieth Century: A Political History – In Search of a Nation State* (Oxford 1999) 68.